

Kritik mot Polismyndigheten i Västra Götaland för brister i en förundersökning som gällde misstankar om ett planerat bombattentat mot köpcentret Femmanhuset i Göteborg

Beslutet i korthet: Polismyndigheten i Västra Götaland fick kännedom om att en kvinna hört en för henne okänd man tala i mobiltelefon om en bomb i Femman på lördag. Polisen gjorde bedömningen att det handlade om ett planerat bombattentat mot ett köpcentrum. En utredning inleddes som även engagerade Säkerhetspolisen. Tre män kom att misstänkas för förberedelse till terroristbrott. De frihetsberövades genom en samordnad polisinsats. Efter förhör och husrannsakingar avskrevs alla brottsmisstankar mot dem.

JO konstaterar att det funnits brister i den utredning som ledde fram till misstankarna mot de tre männen. Polisen kom efter förhör med vittnet fram till att det misstänkta mobiltelefonsamtalet hade skett under en viss tiominutersperiod. Detta var en förutsättning för att ett samtal till ett visst telefonnummer skulle identifieras som misstänkt och brottsmisstankarna falla på de tre männen. Polisen försökte dock inte närmare säkerställa vittnets uppgifter i tiden genom att ställa dem mot objektiva konstaterbara förhållanden, något som hade indikerat att den valda tiominutersperioden sannolikt var felaktig. Polisen verkar också ha underskattat den sammanlagda effekten av svagheter i utredningens olika delar. Det är sannolikt bristerna i utredningen som fått till följd att tre oskyldiga personer frihetsberövades och att deras familjer utsattes för ett våldsamt polisingripande i sina hem. Det finns därför skäl att se allvarligt på detta. Polismyndigheten kritiserar för bristerna.

Utöver bristerna i den inledande utredningen har JO konstaterat att polisen felaktigt beredde sig tillträde till ett vittnes bostad med våld i samband med att han skulle hämtas till förhör, något som polisinsatschefen kritiserar för. JO kritiserar även en åklagare för att han underlät att ta ställning till om de misstänkta skulle ha tillgång till försvarare när de förhördes.

Bakgrund

Under kvällen måndagen den 25 oktober 2010 fick Polismyndigheten i Västra Götaland kännedom om att en person samma kväll hade hört en för henne okänd man på arabiska tala i mobiltelefon om en bomb i Femman på lördag. Polisen kom att misstänka att det handlade om ett planerat bombattentat mot köpcentret Femmanhuset i Göteborg lördagen den 30 oktober 2010. Efter förhör med vittnet och efter en s.k. masttömning, vilken innebär att polisen tar del av uppgifter om de

telefonsamtal som kopplats via en viss telemast, kunde man med hjälp av Säkerhetspolisen identifiera ett misstänkt telefonnummer. Utifrån detta telefonnummer kom misstankarna att riktas mot tre män. Vid en fotokonfrontation uppgav vittnet att en av männen var mycket lik den man som hon hört tala om en bomb. Åklagare beslutade härefter att anhålla männen i deras frånvaro.

På morgonen den 30 oktober 2010 genomförde polisen en insats mot de tre männen. Piketpolis forcerade med våld dörrarna till de misstänkta bostäder. Två av dem greps i sina hem och den tredje i samband med att han besökte en bönelokal. En person hämtades efter beslut av åklagare för att höras som vittne. Även dörren till hans bostad forcerades av piketpolis med våld.

En av de misstänkta släpptes under eftermiddagen den 30 oktober och de andra två på kvällen den 31 oktober. Den 9 november lades förundersökningen mot dem ned. Inga brottsmisstankar kvarstod då.

Efter anmälningar från flera av de berörda inleddes den 4 november 2010 en förundersökning avseende misstänkt tjänstefel med anledning av polisinsatsen (AM-177403-10). Förundersökningen leddes av överåklagaren Björn Ericson vid Riksenheten för polismål. Förundersökningen lades ned den 7 april 2011. I beslutet redogjorde Björn Ericson för vissa brister i den utredning som ledde fram till polisinsatsen. Ingen enskild person inom polisen bedömdes dock kunna lastas för dessa. I två avseenden fann Björn Ericson att direkta fel hade begåtts, men dessa bedömdes som ringa tjänstefel vilket inte är straffbart. Härutöver kunde Björn Ericson inte finna att några brott eller fel hade begåtts när polisen verkställde åklagarens beslut om anhållande och hämtning till förhör eller när man planerade insatsen.

Efter begäran om överprövning beslutade överåklagaren Jörgen Lindberg vid Utvecklingscentrum Malmö den 5 september 2011 att inte ändra Björn Ericsons beslut att lägga ned förundersökningen. Även Jörgen Lindberg riktade kritik mot den utredning som föregick polisinsatsen. Brister i denna utredning förorsakade enligt honom de felaktiga besluten att ingripa mot männen. På grund av oklarheter vad gäller kontakter och ansvarsfördelning mellan ledningen för länskriminalpolisen och företrädare för de rotlar som ansvarar för grov organiserad brottslighet och kriminalunderrättelseverksamhet var det dock enligt Jörgen Lindberg inte möjligt att dra några slutsatser om enskilda tjänstemäns tjänstefelsansvar.

Under tiden som förundersökningen pågick kom det in ett antal anmälningar mot polisen till JO (dnr 6324-2010 m.fl.). Eftersom det pågick en förundersökning fann dåvarande chefsJO Mats Melin inte skäl att vidta någon åtgärd med anledning av anmälningarna.

Anmälningarna

Efter att förundersökningen om misstänkt tjänstefel hade lagts ned anmälde två av de gripna, Mo.K. och Ma.K. ingripandena mot dem till JO.

Enligt anmälan saknades det tillräckligt stöd för de misstankar som låg till grund för frihetsberövandena. Misstankarna grundades på uppgifter från ett vittne och analys av telefonlistor från en tiominutersperiod. Det hade gjorts vissa kontroller av vittnets uppgifter, där det kommit fram uppgifter som kastade ett allvarligt tvivel över riktigheten i det hon uppgett, framför allt vad avser tidpunkten för det samtal hon sade sig ha hört. Mycket talade för att vittnet inte kunnat befinna sig på den plats där hon påstod sig ha hört det aktuella telefonsamtalet vid den uppgivna tidpunkten. Uppgifterna hade sammanställts av polisen i en promemoria den 29 oktober 2010. Polisen hade alltså redan före tillslaget uppgifter som tydligt talade mot att det var anmälarnas samtal som vittnet hört.

I anmälan ifrågasätts också om polisinsatsen den 30 oktober 2010 genomfördes på ett sätt som är förenligt med proportionalitetsprincipen, bl.a. mot bakgrund av att den genomfördes med brukande av våld i de misstänkta bostäder, där minderåriga barn vistades. Enligt anmälan förekom vidare vid ingripandet förnedrande inslag samt hot och våld mot personer som befann sig i lägenheterna. I anmälan uppges att gripandena av Mo.K. och Ma.K. ”skedde under närmast militäriska och kommandoliknande former. För familjerna innebar det ett allvarligt ingrepp i rätten till skydd för privat- och familjelivet. Särskilt för barnen innebar det att den trygghet som hemmet representerat inte längre existerade.”

I anmälan ifrågasätts även om den s.k. masttömningen genomfördes med lagstöd. Det framförs också klagomål mot behandlingen efter att Mo.K. och Ma.K. släppts ur arresten.

Senare kom det in en anmälan från den tredje gripne, O.K., och från den person som hämtades till förhör, N.K., vilka anslöt sig till vad som anförts i den tidigare anmälan. Utöver detta uppgavs att dörren till N.K:s hem forcerades med våld trots att han skulle höras som vittne, och att han felaktigt kom att delges misstanke om brott.

I senare inlagor har Mo.K., Ma.K. och N.K. även framfört klagomål mot att det vid husrannsakingarna inte fanns ett trovärdigt vittne närvarande och att kvinnliga poliser saknades vid insatsen. De har också framfört synpunkter på behandlingen av de minderåriga vid husrannsakingarna och på att frihetsberövandena varade för länge; ett dygn efter det att polisen uppmärksammat uppgifter som tydde på att vittnets tidsangivelser var felaktiga. De misstänkta har inte heller omedelbart fått tillgång till offentlig försvarare.

Utredning

JO har begärt in och granskat handlingar från Polismyndigheten i Västra Götaland (K180612-10), Säkerhetspolisen (OP 25702-10, 26154-10, 26299-10, 26489-10, 28633-10, 2456-11, 8144-11, 8559-12) och Åklagarmyndigheten, Riksenheten för polismål (AM 177403-10). Polismyndigheten i Västra Götaland och Åklagarmyndigheten har efter anmodan från JO yttrat sig över anmälningarna.

Nedan redovisas först en sammanställning av vad som kommit fram om det händelseförlopp som ledde fram till polisinsatsen mot anmälarna samt förundersökningen om tjänstefel och den därpå följande arbetsrättsliga prövningen. Därefter redovisas yttranden från Polismyndigheten i Västra Götaland och Åklagarmyndigheten.

Händelseförloppet

Vid 20.30-tiden måndagen den 25 oktober 2010 fick polisen ett telefonsamtal från en kvinna som uppgav att hennes syster hört en man tala i en mobiltelefon. Mannen hade på arabiska sagt att han skulle lägga en bomb i Femman kommande lördag. Samtalet dokumenterades i ett underrättelseuppslag och en polispatrull skickades till platsen för att höra vittnet. Vid förhöret närvarade hennes man och syster. Vittnet talade mycket dålig svenska. Hon hördes därför med sin syster som tolk. Förhöret dokumenterades i ett underrättelseuppslag enligt följande.

[Vittnet] berättar att hon skulle till tvättstugan, utanför tvättstugan såg hon en man som stod och pratade i mobiltelefon. Mannen pratade arabiska, samtalet var för kort för att hon skulle kunna uppfatta någon speciell dialekt. Mannen argumenterade men någon i telefonen var mycket arg. De bråkade om vilken dag de skulle placera en bomb nära Femmanhuset. Mannen sa i telefonen att det skulle ske på en lördag mycket snart och inte på en söndag. Detta upprepade mannen många gånger, att det just skulle vara på en lördag och inte en söndag. [Vittnet] uppfattade det som att lördagen skulle vara den som kom nu eller eventuellt nästa. Mannen sa även att det spelar ingen roll hur många offer det skulle bli, utan det skulle vara en lördag.

Mannen vände sig om och fick syn på [vittnet] och sa då till henne att komma till han, mannen gick mycket nära hennes ansikte och frågade om hon förstod arabiska, [vittnet] sa att hon inte gjorde det utan att hon bara förstod kurdiska, mannen frågade då om hon verkligen inte förstod arabiska, nej sa [vittnet] då. Mannen pratade mycket dålig svenska och sa då ”gå, gå”.

Mannen beskrivs som
180–185 cm lång
Lite skägg
Mörkt kort krulligt hår
Mycket mörk hy, troligtvis från ett nordafrikanskt land
Svart jacka

[Vittnet] skulle känna igen han om hon såg han igen, hon har aldrig tidigare sett mannen.

[Vittnets] sambo/man kom hem ca 5 minuter efter händelsen och såg då en man på parkeringen som stämmer väl in på signalementen. Mannen glodde väldigt mycket på hennes sambo, mannen lämnade i en marinblå Renault minibuss nyare modell. Det anmärkningsvärda var att alla stolar var borttagna förutom förarstolen och passagerarstolen.

Händelsen ska ha skett mellan klockan 18–19.

I underrättelseuppslaget noterades att källans tillförlitlighet inte kunde bedömas.

Säkerhetspolisen informerades om ärendet den 26 oktober och tog under dagen kontakt med vittnets syster.

Onsdagen den 27 oktober hölls ytterligare ett förhör med vittnet. Förhöret hölls med hjälp av tolk. Vid förhöret lämnade vittnet i huvudsak samma, men något mer

detaljerade, uppgifter om telefonsamtalet. Tidpunkten för samtalet uppgavs nu vara mellan kl. 18.30 och 19.30. Vittnet uppgav vidare att hon efter att ha hört samtalet gick hem, att hennes man kom hem efter ca 10 minuter och att hon då ringde till sin syster. Mannen som pratade i mobiltelefonen beskrevs enligt följande.

En mörkhyad afrikansk man, ca 40 år, ca 178 cm lång, normal kroppsbyggnad som verkade vara vältränad, ansiktsformen var långsmal, smala läppar, svart skäggstubb som var välvårdad, svart kortklippt krulligt hår.

Torsdagen den 28 oktober inledde polisen en förundersökning avseende förberedelse till allmänfarlig ödeläggelse. Brottsmisstanken kom senare att ändras till förberedelse till terroristbrott. Kommissarien Paavo Honkavaara utsågs till förundersökningsledare.

Under torsdagen den 28 oktober beslutade man att genomföra en s.k. masttömning av de telefonsamtal som under tiden kl. 18.00 till 19.30 den 25 oktober 2010 hade kopplats upp via de telemaster som täckte området för det misstänkta telefonsamtalet. Tömningen resulterade i ca 9 000 uppgifter, vilket var alltför många för att man skulle kunna identifiera ett misstänkt samtal. Det bedömdes därför nödvändigt att försöka avgränsa vittnets iakttagelse i tiden.

Samma dag hölls ett förhör med vittnets man. Han berättade att han kom hem efter kl. 18.00 men inte så sent som kl. 19.00 den 25 oktober. I förhöret berättade han om hur han iakttagit en man i en mörkblå Renault. Uppgifterna skilde sig från dem i underrättelseuppslaget på så sätt att han uppgav att de två bakersta extrasätena var nedfällda, men att inga säten hade tagits bort. Signalementet på mannen i bilen skilde sig också från uppgifterna som vittnet lämnat om den man som pratade i mobiltelefon.

Den 28 oktober hölls ett möte mellan polismyndigheten och Säkerhetspolisen för att säkerställa en gemensam lägesbild och bedömning av vittnets uppgifter och för att diskutera det fortsatta arbetet. Möten hölls också dagen därpå.

Den 29 oktober kl. 8.20 beslutade biträdande länspolismästaren Klas Friberg om en s.k. särskild händelse i syfte att förhindra att bombhotet verkställdes. Beslut om en särskild händelse innebär att polisens resurser organiseras, leds och används i särskild ordning (se FAP 201-1). Chefen för länskriminalpolisen Carina Persson utsågs till kommenderingschef för den särskilda händelsen. Parallellt med förundersökningen påbörjades således förberedelserna för en omfattande polisinsats, innefattande bl.a. att Femmanhuset skulle spärras av lördagen den 30 oktober. Detta skedde i nära samarbete med Säkerhetspolisen.

I en promemoria som upprättades vid lunchtid fredagen den 29 oktober redovisades en analys av den information som dittills kommit fram i förundersökningen. Analysen byggde i stor utsträckning på ytterligare, men odokumenterade, samtal med vittnet. När det gäller tidpunkten för mobilsamtalet den 25 oktober uppgavs följande i promemorian.

Tidpunkt för händelsen med det överhörda samtalet har vi ringat in till 18.30 till 18.40. [Vittnet] hade bokat en tvättid mellan klockan 18.00–22.00. Enligt [vittnet] så var hon sen p.g.a. sina barn, hon uppskattar tiden från att hon lämnade lägenheten till klockan 18.30. Uppskattningsvis så tar en promenad från bostaden till och från tvättstugan ca 5 minuter. Hennes kontakt med mannen uppskattas till någon eller ett par minuter. Han stod mellan bostaden och tvättstugan, han var något närmare tvättstugan. [Vittnet] ringde sin syster från sin bostadstelefon ca fem minuter efter det att hon kommit tillbaka från tvättstugan. Hennes man [...] kom till bostaden ca 10 minuter efter.

Med ledning av uppgifterna i promemorian begränsade polisen undersökningen av telefonsamtalen från masttömningen till samtal mellan kl. 18.30 och 18.40. Genom denna begränsning i tiden fick man ned antalet samtal till en hanterbar mängd. Uppgifter om dessa skickades till Säkerhetspolisen, som skulle undersöka om de kunde identifiera ett misstänkt nummer genom att jämföra uppgifterna från masttömningen med de telefonnummer som fanns registrerade i Säkerhetspolisens databaser.

I promemorian ansåg man sig vidare kunna precisera uppgiften om den misstänkte mannens hudfärg och afrikanska utseende. Han bedömdes vara från Nordafrika, kanske ”Palestina, Marocko eller Libanon” och uppgavs vara ”mörk, inte mörkhyad”.

Kl. 14.45 den 29 oktober informerades kammaråklagaren Per Håkan Larsson vid Göteborgs åklagarkammare om ärendet av polisen. Förundersökningen fortsatte dock att vara polisledd. Från kl. 16.00 var kommissarien Leif Rundberg förundersökningsledare.

Samma dag, den 29 oktober, gavs en analytiker vid polisen i uppdrag att försöka identifiera det samtal som vittnet ringt till sin syster den 25 oktober. Uppdraget omfattade tiden kl. 18.15 till 18.45. Uppgifter hämtades för detta ändamål in från Com Hem AB, där vittnet hade sitt teleabonnemang. Av de inhämtade uppgifterna framgår att det under den aktuella tiden hade ringts två samtal från vittnets telefon, kl. 18.36 och 18.45, dock till andra än hennes syster. Detta dokumenterades av analytikern i en promemoria upprättad kl. 15.13. Av den telefonlista som analytikern fick från Com Hem AB framgick att ett telefonsamtal hade ringts till vittnets syster kl. 19.31. Denna tidpunkt låg dock utanför det tidsintervall som analytikern fått i uppdrag att undersöka och uppmärksammades av henne först någon dag senare.

Vid Säkerhetspolisens bearbetning av de samtalsuppgifter som man fått från polisen hittades ett misstänkt telefonnummer. Utifrån detta identifierades Mo.K., O.K. och N.K. som personer som kunde ha varit inblandade i det samtal vittnet hört. Efter att polismyndigheten underrättades om detta identifierade myndigheten också Ma.K. som möjligen inblandad. Vid 20-tiden fick polisen av Säkerhetspolisen foton på fem personer för en fotokonfrontation med vittnet. Fotokonfrontationen genomfördes vid kl. 22. Vid fotokonfrontationen biträdde vittnets syster med tolkning via telefon. Vittnet förevisades åtta fotografier, varav fyra föreställde de misstänkta männen. Vittnet pekade ut Ma.K. och uppgav att han var

”mycket, mycket lik” den man hon träffade vid tvättstugan den 25 oktober. Mannen på fotot uppgavs ha längre skägg och se rundare ut i ansiktet, men med samma läppar och hår. Den utpekade kommer från Syrien och har på fotot tätt, någon centimeter långt skägg och mörkt, rakt, kortklippt hår.

Den 30 oktober kl. 00.00 övertogs förundersökningsledningen av kammaråklagaren Per Håkan Larsson och kl. 1.00 övertogs den av chefsåklagaren Tomas Lindstrand vid Åklagarkammaren för säkerhetsmål i Stockholm. Under natten fattade Tomas Lindstrand beslut om att Mo.K., Ma.K. och O.K. skulle anhållas i sin frånvaro och att N.K. skulle hämtas till förhör i egenskap av vittne. Vid en insats kl. 7.00 genomfördes husrannsakingar hos Ma.K., O.K. och N.K. Piketpolis med förstärkningsvapen forcerade dörrarna till bostäderna med våld. Mo.K. greps när han besökte en lokal som visade sig vara en bönelokal. Husrannsakan i hans bostad genomfördes kl. 8.17.

Hämtningen av N.K., som inte var misstänkt för brott, skulle enligt den ursprungliga planeringen ske genom att man först ringde på bostadens ytterdörr. De poliser som skulle verkställa hämtningen begärde dock att få forcera dörren med våld, en begäran som beviljades av polisinsatschefen. I lägenheten vistades förutom N.K. även hans hustru och fyra barn. När N.K. förhördes kom han felaktigt att delges misstanke om brott.

Förhör med Mo.K., Ma.K. och O.K. hölls omkring kl. 10.30. Förhören, som vart och ett varade i mellan en och en och en halv timme, hölls utan att försvarare närvarade. Av förhørsprotokollen framgår att Mo.K., Ma.K. och O.K. informerades om sin rätt till försvarare och att Mo.K. och O.K. godkände att förhöret hölls utan att någon försvarare närvarade.

Förundersökningen avseende misstänkt tjänstefel

Den 4 november 2010 inleddes en förundersökning avseende misstänkt tjänstefel med anledning av polisinsatsen. Förundersökningen leddes av överåklagaren Björn Ericson. Under utredningen hördes ett flertal personer som varit inblandade i polisinsatsen.

Björn Ericson beslutade den 7 april 2011 att lägga ned förundersökningen. I sitt beslut redogjorde han för vissa brister i utredningen. Enligt honom hade polisen före tillslaget inte vidtagit tillräckligt omfattande analyser av telefonlistor över vittnets telefonsamtal den 25 oktober. Vidare kom den analys som gjordes, och som talade för att vittnets tidsangivelser om telefonsamtalet varit felaktiga, inte att beaktas på grund av brister i kommunikationen mellan de som utfört olika arbetsuppgifter i utredningen. I två avseenden fann Björn Ericson att direkta fel hade begåtts. Dels hade N.K. felaktigt delgetts misstanke om brott, dels hade masttömningen skett utan lagstöd. Felen bedömdes utgöra ringa tjänstefel och skulle därför inte bli föremål för något straffrättsligt förfarande. Härutöver kunde Björn Ericson inte finna att några brott eller fel hade begåtts vid verkställandet av åklagarens beslut om anhållande och hämtning till förhör eller vid planeringen av

insatsen. I utredningen förekom uppgifter om sparkar mot en av de gripna och mot sonen till en av dem. Björn Ericson fann dock att brott inte gick att styrka när det gäller dessa uppgifter. Björn Ericson sammanfattade sin bedömning enligt följande.

Polismyndigheten har haft höga krav på sig att förhindra ett attentat i centrala Göteborg och arbetat under tidspress. [...] [Det] finns enligt min mening brister i de analyser och samordningen av dessa vilket lett till att, utifrån min mening, fel personer blivit föremål för ingripanden. Som jag ser det kan ingen enskild person inom polisen lastas för detta. Hade polisen haft tid för sedvanlig spaning hade man även kunnat konstatera att den utpekade mannen [...] i verkligheten hade ett ännu längre skägg än på bilden som användes vid fotokonfrontationen. En iakttagelse som borde lett till frågetecken kring utpekandet.

Efter begäran om överprövning beslutade överåklagaren Jörgen Lindberg vid Utvecklingscentrum Malmö den 5 september 2011 att inte ändra Björn Ericsons beslut att lägga ned förundersökningen. I sitt beslut redogjorde Jörgen Lindberg mer ingående för de brister som funnits i den utredning som föregick polisinsatsen. Han anförde härvid följande om brister i analysen av telefonlistor över vittnets telefonsamtal.

Av telefonlistorna hade initialt kunnat utläsas att vittnet varit engagerad i telefonsamtal under tiden 18.09–18.30 och kl. 18.45–18.48 den 25 oktober 2010. Dvs. uppgifter som indikerade att hon inte lämnade bostaden förrän efter kl. 18.48. Med tillgång till systemns telefonnummer och telefonlistorna hade en enkel kontroll visat att samtalet mellan vittnet och system ägde rum kl. 19.31–19.46 den 25 oktober 2010.

I analysen från den 29 oktober 2010 som bestämde tidpunkten till kl. 18.30–18.40 berördes inte telefonlistorna. Någon analys av förhör som hållits med vittnet och anledningen till hennes ändrade tidsuppgifter och signalement saknas. Tidpunkten har således bestämts utifrån ett resonemang baserat på antaganden och felaktiga tidsuppgifter.

Av handlingarna framgår att polisens agerande styrts av bedömningen att vittnet varit trovärdigt och därför har det varit angeläget att agera med utgångspunkt från hennes uppgifter. Som ovan anförts har möjligheten att bedöma vittnets *tillförlitlighet* genom att *verifiera* hennes uppgifter inte tagits tillvara trots att det varit möjligt redan den 25 oktober 2010 och när vittnet konfirmerade sina uppgifter om samtalet till system i förhör den 27 oktober 2010.

Den kontroll som genomfördes den 29 oktober 2010 av en utredningsanalytiker visade att i vart fall tidpunkten kl. 18.30–18.40 som man hade arbetat utifrån inte var korrekt. De samtal som förekommit vid Säkerhetspolisens analys var således inte relevanta för ärendet. Någon fotokonfrontation skulle mot den bakgrunden inte ha genomförts.

I beslutet uppges också att resultatet av fotokonfrontationen inte kunde betecknas som annat än i hög grad osäkert och således inte som ett utpekande, om vittnets tidigare signalementsuppgifter hade beaktats. Jörgen Lindberg var också kritisk till att det inte framgick om polismyndigheten över huvud taget värderade sannolikheten av att vittnet korrekt uppfattade samtalet som hon hade hört, trots att det var känt att hon inte behärskade arabiska språket väl, liksom sannolikheten för att ett bombattentat avhandlas i ett mobiltelefonsamtal på det sätt som påstås ha skett.

I denna del redovisade Jörgen Lindberg följande straffrättsliga bedömning.

Med hänsyn till att vittnets uppgifter tolkades som ett utpekande och i kombination med att uppgifterna som förmedlats av Säkerhetspolisen utgjorde grunden för åklagarens beslut om tvångsmedel har bristerna i den tidigare handläggningen varit en direkt orsak till de felaktiga besluten.

Min bedömning är att ingen befattningshavare inom Polismyndigheten i Västra Götaland hade det samlade ansvaret för utredningen och uppföljningen av tipset innefattande kontakterna med Säkerhetspolisen.

Det innebar att det inte fanns en samlad bild av den tillgängliga informationen som utgjorde beslutsunderlaget för polismyndighetens agerande. Någon kritisk granskning av utförda analyser och av lämnade uppgifter ägde således inte rum.

Enligt min mening kan ytterligare utredning inte bidra till att klarlägga kontakterna och ansvarsfördelningen mellan ledningen för länskriminalpolisen och företrädare för rotlarna ansvariga för grov organiserad brottslighet och kriminalunderrättelseverksamhet. Det innebär att det inte är möjligt att dra några slutsatser om enskilda tjänstemäns tjänstefelsansvar.

Den arbetsrättsliga prövningen

Med anledning av den kritik som riktades mot polisinsatsen i besluten om att lägga ned förundersökningen inleddes ett arbetsrättsligt ärende hos Polismyndigheten i Västra Götaland (AD-793-26064/11). I beslut den 5 juli 2012 redovisade länspolis-mästaren Ingemar Johansson följande slutsats avseende den utredning som ledde fram till ingripandet.

[...] fotokonfrontationen [kom] alltså att ske utifrån samtalslistor som byggde på att vittnet överhört mobilsamtalet mellan kl. 18.30–18.40. Detta trots att det redan vid tidpunkten för konfrontationen fanns uppgifter i utredningen om att samtalet knappast kunde ha ägt rum då. En närmare analys av telefonlistorna hade även givit vid handen att vittnet sannolikt inte lämnade bostaden förrän tidigast efter kl. 18.48 då det av listorna går att utläsa att hon varit engagerad i telefonsamtal mellan kl. 18.09–18.30 och 18.45–18.48 den aktuella kvällen. Av utredningen i målet kan inte utläsas på vilken grund utgående samtal från vittnets telefon mellan kl. 18.15 och 18.45 analyserades för att försöka fastställa tidpunkten för vittnets samtal till systemen samtidigt som man utgick från att det överhörda samtalet som tidigast ägt rum halv sju. Det går inte heller att klarlägga till vem utredningsanalytikerns upptäckt som dokumenterades i promemorian den 29 oktober förmedlades. Det står dock klart att informationen om telefontrafiken som fanns att tillgå den 29 oktober inte förmedlades internt på ett tillfredsställande sätt. Det tycks även, av det underlag polismyndigheten har att tillgå i ärendet, som att analysen av tidpunkten för det överhörda samtalet respektive samtalet till systemen inte samordnats. Inte heller har någon kritisk granskning av signalementsuppgifterna gjorts. Polismyndigheten, som även konstaterar att någon heltäckande händelse- eller beslutslogg inte finns att tillgå i ärendet, finner det dock inte möjligt att utpeka enskilda tjänstemän så som ansvariga för bristerna.

Vad gäller ärendets hantering och ansvarsfördelningen av detsamma hanterades vittnets tips om mobilsamtalet som ett underrättelseuppdrag. Chefen för Länskriminalpolisen fick vetskap om ärendet den 26 oktober och hon vidarebefordrade då omedelbart informationen till kriminalunderrättelseroteln för bearbetning. Hon informerade även, i enlighet med FAP 403-3, Säkerhetspolisen som därefter biträdde polismyndigheten i ärendet. Ansvarig för ärendet var dock alltjämt polismyndigheten. En kommissarie utsågs av den biträdande chefen för Länskriminalpolisen som ansvarig för den fortsatta beredningen av ärendet. Han var sedan ansvarig för ärendet till dess han avlöstes kl. 16.00 den 29 oktober av den kommissarie som hade helgberedskap. [...]

Med anledning av de brister som konstaterats uppdrog länspolismästaren åt den operativa chefen att se över myndighetens rutiner vad gäller hantering och dokumentation av information vid särskilda händelser. Länspolismästaren beslutade också att förnyad information skulle ges om de regler som gäller vid masttömningar och om vikten av att förhørsledarna får tydlig information om i vilken egenskap en person ska höras.

Vad gäller de överväganden som gjordes när det beslutades att dörren till N.K:s hem skulle forceras med våld i samband med att han skulle hämtas till förhör uppgav polisinsatschefen Gerhard Sjölin, som fattade beslutet, att detta rent polistaktiskt skulle vara till gagn för polisen eftersom man inte visste vad som fanns bakom dörren och att bevis annars kunde undanröjas. Polismyndigheten gjorde när det gäller detta beslut följande bedömning.

Av förundersökningskungörelsens (1947:948) 6 § följer att hämtning till förhör med någon som inte är misstänkt för brott endast får äga rum när det finns skäl av särskild vikt för åtgärden. Lagstiftaren måste således ha ansett att bestämmelsen ska tillämpas restriktivt. JO har också uttalat att en dylik åtgärd nog måste övervägas (JO 1982/83 s. 55). Med beaktande härav måste utrymmet för att dessutom använda sig av våld för att bereda sig tillträde till personens bostad vara ytterst begränsat. Även om en sådan inbrytning skulle kunna vara till gagn för utredningen måste nyttan av densamma i de flesta fall svårligen uppväga den olägenhet och skada inbrytningen kan komma att innebära. I förevarande fall skedde inbrytningen hos en familj med fyra minderåriga barn som låg och sov. Enligt polismyndigheten kan inbrytningen inte anses ha stått i proportion till den olägenhet inbrytningen måste ha inneburit för [N.K.] och dennes familjemedlemmar. Inte heller är felet av sådan ringa karaktär att polisinsatschefen, enligt polismyndighetens mening, kan undgå disciplinpåföljd för beslutet att tillåta inbrytningen. På grund av den tidspress polisinsatschefen var utsatt för vid tidpunkten för beslutet samt den tid som förflutit sedan händelsen inträffade är strängare påföljd än varning dock inte påkallad.

Polisinsatschefen anmäldes med anledning av detta till Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen. Personalansvarsnämnden (PAN-793-69/12) gjorde en annan bedömning än polismyndigheten. Nämnden anförde:

Personalansvarsnämnden konstaterar [...] att du som polisinsatschef haft behörighet och befogenhet att fatta beslut att forcera dörren till bostaden med våld. Beslutet har fattats på grundval av en bedömning utifrån operativa och polistaktiska överväganden i ett exceptionellt svårt läge, där risk förelagat för ett mycket stort antal människors liv och med risk för omfattande förstörelse av egendom.

Personalansvarsnämnden finner således vid en sammantagen bedömning av omständigheterna i sin helhet att grund saknas att ifrågasätta beslutet.

Polismyndigheten i Västra Götalands yttrande till JO

Polismyndigheten i Västra Götaland yttrade sig genom länspolismästaren Ingemar Johansson. Vad gäller misstanken mot Mo.K., Ma.K. och O.K. anförde polismyndigheten följande.

Vad gäller besluten att anhålla tre misstänkta samt hämta en fjärde till förhör är dessa beslut fattade av åklagare. Då åklagarmyndigheten har att fatta beslut utifrån en självständig bedömning av föreliggande material anser sig polismyndigheten förhindrad att yttra sig i den delen. Dock har polismyndigheten ansett att det funnits personer skäligen misstänkta för brottet och därför överlämnat förundersökningsledningen till åklagarmyndigheten. Polismyndighetens bedömning av vittnets

trovärdighet i kombination med uppgifterna om tidpunkten för samtalen mellan de aktuella personernas telefonsamtal och vittnets uppgifter vid fotokonfrontationen utgjorde grunden för misstankegraden skäligen misstanke. Med beaktande av det förhållandevis låga krav som uppställs för att någon ska anses skäligen misstänkt anser polismyndigheten att omständigheterna uppfyllt kraven på den aktuella misstankegraden. Anmälarna har dock anmärkt att polismyndigheten redan innan husrannsakingarna fått indikation på att tidpunkten för det överhörda samtalet inte stämde [...].

Polisens analys av vittnets uppgifter gav vid handen att det överhörda samtalet borde ha ägt rum mellan kl. 18.30 och 18.40 och [analytikern] fick i uppdrag att hitta det efterföljande samtalet till systemen inom tidsspannet 18.15–18.45. Av vittnets återgivna uppgifter kring samtalet till systemen, dvs. att samtalet skulle ha ägt rum fem minuter efter det att hon återvänt från tvättstugan, torde dock en korrekt analys av tidpunkten för samtalet ha föranlett ett senare tidsintervall för [analytikerns] uppdrag. Det sagda innebär att, även för det fall [analytikerns] promemoria förmedlats till staben, det inte kan uteslutas att misstankarna mot anmälarna hade kvarstått. Detta då samtalet till systemen mer troligt torde ha ägt rum vid en senare tidpunkt än 18.45 och alltså inte inom den period [analytikern] fått i uppdrag att undersöka. [Analytikerns] uppgifter baserades emellertid på en lista över vittnets telefontrafik den aktuella tiden. Av listan kan utläsas att vittnets fasta telefon varit upptagen 18.09–18.30, 18.36, 18.45–18.48. Inte heller dessa uppgifter motsäger att vittnet kan ha överhört ett samtal på gatan mellan kl. 18.30–18.40 förutsatt att telefonen kan ha brukats av någon annan vid angivna tider. Dock borde givetvis kontrollåtgärder ha vidtagits för att ta reda på vem i vittnets hushåll som varit engagerad i de nämnda telefonsamtalen. Det kan inte heller uteslutas att de samtal som föranledde misstankarna mot anmälarna hade kvarstått även om det hade uppdragats redan i samband med [analytikerns] analys att samtalet med systemen ägt rum först kl. 19.31. Anledningen till detta är att felmarginalen för när vittnet torde ha ringt systemen – förutsatt att det överhörda samtalet ägde rum mellan kl. 18.30–18.40 – ligger inom ramen för vad som får anses rimligt.

Det sagda innebär att polismyndigheten kan sluta sig till att det förelegat brister i analysen av telefontrafiken men inte att dessa nödvändigtvis inneburit att polismyndigheten skulle agerat annorlunda om vittnets samtal till systemen identifierats tidigare eller om [analytikerns] uppgift om att ”man tycktes ligga fel i tiden” med säkerhet förmedlats till staben och Säkerhetspolisen i samband med upprättandet av [analytikerns] promemoria.

Det bör slutligen erinras om att arbetet med analysen av telefonsamtalen skedde under stark tidspress mot bakgrund av ett befarat bombdåd nästföljande dag och att polismyndighetens kapacitet av naturliga skäl varit begränsad nattetid. De oklarheter som råder kring hur och om [analytikerns] upptäckt förmedlades är dock givetvis otillfredsställande. Med anledning härav har den operative chefen [...] fått i uppdrag att se över rutinerna vad gäller dokumentationen vid särskilda händelser.

I fråga om inbrytningen hos N.K. hänvisade polismyndigheten till sin ovan redovisade bedömning i den arbetsrättsliga prövningen.

Åklagarmyndighetens yttrande till JO

Åklagarmyndigheten yttrade sig genom vice riksåklagaren Kerstin Skarp. Åklagarmyndigheten hade begärt in upplysningar från Tomas Lindstrand, vilka redovisades i yttrandet. I yttrandet redovisades också uppgifter som Tomas Lindstrand lämnat i förundersökningen om tjänstefel. I den senare hade han uppgett följande om beslutet att anhålla Mo.K., Ma.K. och O.K.

Måndagen den 25 oktober hade en kvinna kontaktat polisen i Göteborg och berättat att hon på en plats i Angered hade passerat en man som talade i mobiltelefon.

Mannen talade på ett aggressivt sätt och sa med skärpa till den han talade med att det måste ske nu på lördag. Det framgick enligt kvinnan att det var en explosion som skulle ske och att platsen var Nordstan i Göteborg. Mannen sa att det inte spelade någon roll om 100 personer dog. Han talade arabiska, ett språk som kvinnan förstod. När mannen upptäckte kvinnan i sin närhet frågade han på ett hotfullt sätt om hon förstod arabiska, vilket hon förnekade.

Kvinnan förhöordes ett antal gånger och bedömdes som mycket trovärdig. Vid förhören eftersträvades också att så exakt som möjligt försöka fastställa tiden för hennes iakttagelse. Man kom till slut fram till att samtalet måste ha ägt rum under tiden 18.30–18.40.

En masttömning gjordes för att försöka få fram teleadresser som kunde knytas till kvinnans iakttagelser. Efter ett antal körningar och analyser utförda av Säkerhetspolisen framkom att en teleadress med [O.K.] som abonnent samtalat med en teleadress med [Mo.K.] som abonnent. Vidare hade en teleadress med [N.K.] som abonnent samtalat med [O.K:s] teleadress. Samtalen hade ägt rum under den nämnda kritiska tidsperioden. Övriga samtal under perioden bedömdes av olika skäl som mindre intressanta/ointressanta.

Det framkom att [Mo.K.], [O.K.] och [N.K.] är nära släkt med varandra samt att [Mo.K.] har en bror, nämligen [Ma.K.]. Alla fyra bor nära varandra. [...]

På kvällen 29 oktober gjordes en fotokonfrontation med kvinnan som med 90 % säkerhet pekade ut [Ma.K.] som den person som hon hört samtala. Jag bedömde genomförandet av konfrontationen som fullt godtagbar med tanke på omständigheterna, inte minst tidsfaktorn.

Eftersom [Ma.K.] pekats ut av vittnet ansåg jag att han var skäligen misstänkt. Med tanke på att vittnet kunde ha tagit fel på [Mo.K.] och [Ma.K.], eftersom de är bröder, och då [Mo.K.] är abonnent för teleadressen [...], så bedömde jag att även denne var skäligen misstänkt. Den person som [Mo.K.] eller [Ma.K.] samtalat med, nämligen [O.K.] ansåg jag också, med tanke på samtalets innehåll, som skäligen misstänkt. Att [O.K.] i nära anslutning till samtalet med [Mo.K.] eller [Ma.K.] talat med [N.K.] gjorde att även denne blev intressant, men då som vittne.

Ett av skälen till att jag tog över förundersökningen var att jag såg en möjlighet att själv besluta om [hemlig teleavlyssning] och [hemlig teleövervakning] samt eventuellt [hemlig kameraövervakning] beträffande de misstänkta (enligt 4 § lagen om åtgärder för att utreda vissa samhällsfarliga brott). Vid kontroll med operatören visade det sig nämligen att detta var tekniskt genomförbart trots tiden på dygnet. Åtgärderna bedömdes dock som tämligen meningslösa utan en resurskrävande spaningsinsats. Eftersom personella resurser saknades för detta samt att de misstänkta sannolikt inte skulle använda sina mobiltelefoner på natten på grund av sömn eller påbudet radiotystnad och tidpunkten för det befarade bombdådet var så nära förestående fattade jag beslut om anhållande och hämtning till förhör.

Åklagarmyndigheten redovisade följande bedömning i fråga om beslutet att anhålla de misstänkta.

Åklagare kontaktades i ett förhållandevis sent skede i utredningen, vilket i sig kan tyckas vara anmärkningsvärt med hänsyn till den allvarliga brottslighet som misstankarna gällde. Polisen hade således redan vidtagit en rad utredningsåtgärder när Tomas Lindstrand övertog förundersökningsledningen. [...] När [han] blev inkopplad var tidpunkten för det befarade bombdådet nära förestående. Tomas Lindstrand har i sitt yttrande [...] angett att situationen var väldigt hektisk och att telefonsamtalen med polisen avlöste varandra konstant. [Han] har i sina yttranden redovisat sin minnesbild av det underlag han fått av polisen och de överväganden han gjort inför besluten om tvångsmedel. Enligt min mening kan man utläsa av yttrandena att Tomas Lindstrand självständigt bildat sig en uppfattning om hållbarheten i det som lades till grund för besluten och att han noggrant analyserat de uppgifter som fanns angående brottet och brottsmisstankarna. Enligt min uppfattning

finns det inget som tyder på att [han] inte har agerat tillräckligt aktivt som förundersökningsledare.

Huruvida det i ett visst fall finns skäl att fatta beslut om anhållande är en utpräglad bedömningsfråga där man inte sällan kan ha olika uppfattningar utan att någon av dem kan sägas vara direkt felaktig. I nu aktuellt fall har Tomas Lindstrand i frånvaro anhållit Mo.K., Ma.K. och O.K. såsom skäligen misstänkta för förberedelse till terroristbrott, ett så kallat utredningsanhållande (24 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken). Bevisstyrkan av skäligen misstanke har ansetts motsvara ungefär vad som uttrycks med antagligt och allmänt brukar det för skäligen misstanke krävas att det finns konkreta omständigheter av en viss styrka som pekar på att just den misstänkte har begått brottet (Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, 2 uppl., s. 43 f.). Enligt min uppfattning har det i det nu aktuella fallet förelegat sådana konkreta omständigheter att skäligen misstanke får ansetts föreligga beträffande var och en av de anhållna.

När det gäller så kallade utredningsanhållanden är förutsättningarna, utöver att någon är skäligen misstänkt, att det är av synnerlig vikt att den misstänkte tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning om brottet. Genom förarbetena klargörs att behov av ytterligare utredning såväl om brottet som om de särskilda häktningsgrunderna omfattas av bestämmelsen (prop. 1986/87:112 s. 49). De viktigaste faktorerna för bedömning av om det är av synnerlig vikt med utredningsanhållande torde vara att man kan räkna med att misstanken inom kort når upp till sannolika skäl, att risken för flykt, kollusion eller återfall är särskilt hög eller att brottet är särskilt allvarligt (Gunnel Lindberg, a. a., s. 237). I nu aktuellt ärende har brottsmisstanken rört förberedelse till terroristbrott i nära förestående tid. Det har således, enligt min mening, varit fråga om ett särskilt allvarligt brott. Det har funnits flera misstänkta och i vart fall ett vittne att höra. Tomas Lindstrand har redogjort för det underlag han har haft och de överväganden han har gjort inför besluten att anhålla Mo.K., Ma.K. och O.K. i frånvaro. Enligt min uppfattning har det i ärendet varit fråga om sådana faktorer som utgör synnerlig vikt.

Tomas Lindstrand har redogjort för att bevisläget förändrades under anhållningstiden, dels på grund av att inget som stärkte misstankarna kom fram genom förhör eller undersökning av beslag, dels på grund av att en uppföljande granskning av de uppgifter som föranlett ingripandet visade på brister i uppgifternas tillämplighet. Att bevisläget under anhållningstiden förändras på ett sätt att ett fortsatt frihetsberövande inte är aktuellt innebär inte i sig att det underliggande beslutet om anhållande varit felaktigt. Detta torde göra sig särskilt starkt gällande i fråga om utredningsanhållande där just behovet om att inhämta ytterligare utredning är centralt.

Bsluten om anhållande i frånvaro har således, enligt min bedömning, haft stöd i rättegångsbalken. Det har även enligt min uppfattning funnits stöd för att genomföra personell och reell husrannsakan hos de misstänkta.

Vad gäller omständigheten att de misstänkta kom att höras utan att någon försvarare närvarade uppgav Åklagarmyndigheten följande.

En brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga (se bl.a. JO:s beslut den 30 november 2012, dnr 3577-2011). Detta gör sig särskilt gällande när det är fråga om misstanke om allvarlig brottslighet. Utrymmet för annat än ett så kallat delgivningsförhör innan offentlig försvarare förordnats torde vara litet i ett ärende som det nu aktuella. Jag kan dock ha förståelse för att det är svårt att avvakta ett förordnande från jourdomstolen i en utredning som rört misstankar om synnerligen allvarlig brottslighet på försöksstadiet. Nu aktuellt ärende belyser således enligt min uppfattning ytterligare hur komplex och angelägen frågan om försvarares närvaro vid förhör med frihetsberövad är. Med anledning av de synpunkter som JO har redogjort för i bland annat ovan nämnt beslut har ett nytt rättsligt utvecklingsprojekt föreslagits ingå i Åklagarmyndighetens verksamhetsplan.

Utvecklingscentrum Malmö kommer inom ramen för projektet att utarbeta rättsliga styrdokument för att klargöra de regler som gäller beträffande dessa frågor.

Bedömning

Prövningens omfattning

Utredningen om det misstänkta bombattentatet och polisinsatsen mot Mo.K., Ma.K., O.K. och N.K. har varit föremål för en omfattande förundersökning vid Riksenheten för polismål. Ett flertal personer hördes i den utredningen. Överåklagaren Björn Ericson har prövat det straffrättsliga ansvaret för det inträffade, ett beslut som har överprövats av överåklagaren Jörgen Lindberg. Åklagarna har riktat kritik mot brister i den utredning som ledde fram till insatsen, men funnit att någon enskild inte kan hållas ansvarig för bristerna. De har vidare funnit att masttömningen skedde utan lagstöd och att N.K. felaktigt delgavs misstanke om brott. Dessa fel bedömdes dock som ringa tjänstefel, som inte är straffbart.

Mycket av det som anmälts till JO har alltså varit föremål för en straffrättslig prövning av åklagare. I flertalet frågor saknas det skäl för en prövning också från JO:s sida. I vissa frågor har åklagarens bedömning grundat sig på en omfattande utredning, bl.a. ingående förhör med de inblandade. Detta gäller särskilt frågorna om hur polisinsatsen genomfördes. I den delen har åklagaren haft ett bättre underlag för sin bedömning än den som JO har tillgång till. Jag går därför inte in på de frågorna.

Med tanke på de ingripande följder som brottsmisstankarna kom att få för de misstänkta och deras familjer finns det däremot skäl även för JO att granska hur misstankarna uppstod och om det funnits några brister i polisens utredning. Även åklagarens beslut att anhålla Mo.K., Ma.K. och O.K. bör mot denna bakgrund bli föremål för JO:s granskning.

Eftersom frågan om det funnits rättsliga förutsättningar för att forcera dörren till N.K:s hem med våld i samband med att han som vittne skulle hämtas till förhör, inte direkt har berörts i förundersökningen finner jag skäl att granska denna fråga. Detsamma gäller att försvarare inte närvarade vid de första förhören med Mo.K., Ma.K. och O.K.

I det följande behandlas följaktligen utredningen som ledde fram till brottsmisstankarna, åklagarens anhållningsbeslut, polisens hämtning av vittnet till förhör och de misstänkta tillgång till försvarare.

Utredningen som ledde fram till brottsmisstankarna

Av utredningen framgår att polisen tog vittnets uppgifter om ett planerat bombattentat på mycket stort allvar. Många kom att engageras i utredningen och man beslutade om en s.k. särskild händelse, vilken bl.a. innefattade en större polisinsats i centrala Göteborg.

När vittnets uppgifter bedömdes som trovärdiga var polisens huvudsakliga uppgift att försöka finna den man som enligt vittnet på arabiska hade pratat om en bomb. Vittnet hade inte pekat ut någon person och hon hade lämnat ganska vida tidsuppgifter och ett vagt signalement. Av förhørsprotokollen framgår att vittnets kunskaper i arabiska var begränsade, varför risken för missförstånd inte kan betraktas som försumbar. Vidare tolkades det första förhöret med vittnet av hennes syster och det andra av en tolk som talade en annan dialekt än vittnet. Det har alltså även vid förhören funnits en inte försumbar risk för missförstånd till följd av språkliga problem. Polisen hade alltså mycket få uppgifter att utgå från och de uppgifter som fanns var alla osäkra. Det har därför funnits ett behov av att i så stor utsträckning som möjligt säkra vittnets uppgifter med hjälp av objektivt konstaterbara omständigheter.

Polisens utredning inriktades på att försöka identifiera det mobiltelefonsamtal som vittnet sade sig ha hört; en naturlig inriktning men samtidigt en svår uppgift. Metoden gick ut på att, med utgångspunkt i resultatet från en s.k. masttömning, jämföra de telefonnummer som varit involverade i samtal vid den aktuella tidpunkten och platsen med telefonnummer som fanns registrerade i Säkerhetspolisens databaser. Med hjälp av Säkerhetspolisens databaser hoppades man alltså kunna identifiera en eller flera personer som kunde ha varit inblandade i det misstänkta telefonsamtalet. För att polisens metod skulle leda till framgång krävdes således att något av de telefonnummer som var involverade i det misstänkta samtalet var registrerat hos Säkerhetspolisen. Den valda metoden måste anses vara mycket osäker. För att över huvud taget kunna genomföra en jämförelse mot Säkerhetspolisens databaser var det dessutom nödvändigt för polisen att med viss exakthet försöka precisera den tidsperiod under vilken vittnet kunde ha hört mobiltelefonsamtalet. Utifrån en analys av vittnets tidigare lämnade tidsuppgifter och ytterligare förhör med henne begränsades denna tidsperiod till kl. 18.30–18.40. Denna tidsmässiga avgränsning var avgörande för att Mo.K., Ma.K. och O.K. skulle bli misstänkta.

Trots att det i ett tidigt skede av utredningen funnits ett behov av att säkra vittnets uppgifter i tiden, vidtog polisen inte förrän i ett sent skede några dokumenterade utredningsåtgärder i detta avseende. Man undersökte t.ex. inte familjens förehavanden i anslutning till vittnets iakttagelser. En åtgärd, som om den hade vidtagits hade gett mycket väsentlig information, var att granska uppgifter om samtal till och från vittnets hemtelefon den aktuella kvällen. Av den telefonlista över samtal från vittnets hemtelefon som i ett sent skede tillfördes utredningen, men som då inte kom att beaktas, framgår att telefonen användes relativt frekvent under dagen; 16 samtal finns registrerade. Det framgår att ett samtal ägde rum mellan kl. 18.09 och 18.30 och att kortare samtal ägde rum kl. 18.36 och kl. 18.45–18.48. Vidare framgår att endast ett samtal gått till system, vilket därmed måste ha varit det samtal då vittnet berättade om händelsen, och att det ägde rum kl. 19.31–19.46. Dessa uppgifter tyder på att det misstänkta mobiltelefonsamtalet ägde rum någon gång mellan kl. 18.48 och 19.31. Uppgifterna hade, om de

uppmärksammats, försett polisen med fasta hållpunkter mot vilka vittnet och hennes man kunnat höras för att precisera tidpunkten för samtalet.

Att vittnet ringt sin syster och berättat om det misstänkta samtalet var hela tiden känt för polisen, och i förhör den 27 oktober 2010 satte hon detta i tidsmässigt samband med det misstänkta telefonsamtalet. När polisen den 29 oktober av utredningsskäl valde att begränsa undersökningen av misstänkta telefonsamtal till en viss period, hade man alltså skäl att uppmärksamma och utreda när telefonsamtalet till vittnets syster ägt rum. Detta hade indikerat att tidsperioden kl. 18.30–18.40 sannolikt var felaktig.

Som nämnts genomfördes i ett sent skede vissa utredningsåtgärder för att säkra vittnets tidsuppgifter i tiden. Under den tid som Säkerhetspolisen i sina databaser försökte finna ett misstänkt telefonnummer från den tiominutersperiod som polisen arbetade utifrån, granskade en analytiker vid polisen samtalslistor över utgående samtal från vittnets telefon den 25 oktober mellan kl. 18.15 och 18.45. I en promemoria redovisade analytikern att två samtal hade ringts från vittnets telefon under denna tidsperiod. Inget av dessa gick till hennes syster. Analytikerns promemoria uppmärksammades dock inte och kom därför inte att beaktas när man beslutade sig för att arrangera en fotokonfrontation med vittnet och inte heller vid åklagarens beslut om att anhålla Mo.K., Ma.K. och O.K. Analytikern identifierade, efter frihetsberövandena, samtalet till vittnets syster. Det hade ringts kl. 19.31 och låg alltså utanför den tidsperiod hon fått i uppdrag att analysera. Utredningen har varken kunnat bringa klarhet i fråga om vem som gav analytikern det aktuella uppdraget eller vem som mottog hennes promemoria.

Säkerhetspolisens analys av samtal under den valda tiominutersperioden resulterade i att misstankar under kvällen den 29 oktober riktades mot Mo.K., Ma.K., O.K. och N.K. Polisen arrangerade samma kväll en fotokonfrontation med vittnet vid vilken hon uppgav att Ma.K. var ”mycket, mycket lik” den man hon träffat vid tvättstugan den 25 oktober. Detta utpekande låg till grund för beslutet att anhålla Mo.K., Ma.K. och O.K. Vittnets utpekande hade dock flera svagheter. Urvalet av fotografier var tveksamt eftersom en alltför stor andel – fyra av åtta – av de förevisade fotografierna föreställde de misstänkta (jfr Rikspolisstyrelsens rapport 2005:2, *Vittneskonfrontation* s. 17). Vittnet angav vidare endast att Ma.K. var mycket, mycket lik den man hon hört tala i mobiltelefon. Ma.K:s utseende överensstämde också dåligt med det signalement som vittnet tidigare lämnat. Dessutom tolkades vittnets uppgifter av hennes syster, som fanns tillgänglig per telefon.

Mina slutsatser om den inledande utredningen

En polisutredning som den aktuella innehåller ofta åtgärder som måste betecknas som rena chansningar. Detta är en självklarhet och utgör många gånger en förutsättning för att komplicerade utredningar ska kunna drivas framåt. De åtgärder som vidtas måste dock vara förankrade i det utredningsmaterial som finns tillgängligt. Det är av avgörande betydelse för en brottsutredning att vittnes-

uppgifter så långt som möjligt verifieras med hjälp av objektivt konstaterbara omständigheter. Mot den nyss angivna bakgrunden har jag ingenting att invända mot den utredningsmetod som polisen valde. Däremot är jag kritisk till att man inte närmare försökte fastställa vittnets uppgifter i tiden genom att ställa dem mot objektivt konstaterbara förhållanden. Jag är särskilt kritisk till att man inte kontrollerade när vittnets samtal till systemen ägde rum. Detta borde åtminstone ha skett innan man beslutade sig för att avgränsa undersökningen av misstänkta telefonsamtal till en viss tiominutersperiod. Att uppgifterna om vittnets telefonsamtal över huvud taget inte beaktades innan de misstänkta frihetsberövades, trots att uppgifterna fanns tillgängliga i utredningen, är en allvarlig brist. Särskilt anmärkningsvärt är att analytikerns promemoria inte kom till rätt mottagare.

I utredningen saknas det dokumentation som tyder på att man i övrigt beaktat svagheter i den kedja som ledde fram till misstankarna mot Mo.K., Ma.K. och O.K., bland annat vad gäller brister i fotokonfrontationen och utpekandet av Ma.K. Utredningsmaterialet ger intryck av att den sammanlagda effekten av svagheter i utredningens olika delar underskattats.

Det var sannolikt bristerna i utredningen som fick till följd att tre oskyldiga personer frihetsberövades och att deras familjer utsattes för ett våldsamt polisingripande i sina hem, vilket för dem måste ha varit mycket obehagligt och skrämmande. Det finns därför skäl att se allvarligt på bristerna, även med beaktande av den pressade situationen för polismyndigheten och de som ansvarade för utredningen.

Ansvar för utredningen vid polismyndigheten har, innan åklagarinträdet natten mellan den 29 och 30 oktober, skiftat mellan olika personer inom polismyndigheten. Först efter tre dagar, den 28 oktober, inleddes en förundersökning. Flera förhör hade då redan hållits. Under eftermiddagen den 29 oktober byttes förundersökningsledare. I utredningen har vidare flera personer från olika avdelningar inom polismyndigheten, och även från Säkerhetspolisen, varit involverade. Parallellt med utredningen har det dessutom beslutats om en särskild händelse för vilken det funnits en särskild stab inom myndigheten. Mot bakgrund av detta måste ansvaret för de brister jag funnit ligga hos polismyndigheten och ytterst dess ledning. Polismyndigheten i Västra Götaland ska därför kritiseras.

Åklagarens anhållningsbeslut

Chefsåklagaren Tomas Lindstrand övertog förundersökningen endast några timmar innan ett misstänkt bombattentat mot ett köpcentrum skulle genomföras. Det var därför nödvändigt för honom att under stark tidspress fatta beslut om de misstänkta. Anhållningsbeslutet grundades på att en s.k. masttömning hade genomförts med ledning av vittnets tids- och platsangivelser och att Säkerhetspolisen vid en körning mot sina databaser identifierat ett telefonnummer som misstänkt. Samtalet kunde kopplas till de misstänkta, och vid en fotokonfrontation pekade vittnet ut en av dem som mycket lik den man hon hört tala om en bomb.

Med tanke på dessa omständigheter och den tidspress som åklagaren befunnit sig i, saknas det skäl för mig att ifrågasätta hans beslut att anhålla de misstänkta. De tidigare berörda bristerna i utredningen kan Tomas Lindstrand inte lastas för. Hans möjlighet att i den uppkomna situationen uppmärksamma dessa var också starkt begränsad.

I detta sammanhang vill jag också peka på att förundersökningsledningen övertogs av åklagare först natten mellan den 29 och 30 oktober, dvs. endast några timmar före det befarade bombdådet och mer än ett dygn efter det att förundersökningen inleddes av polisen. Enligt 23 kap. 3 § rättegångsbalken ska ledningen av en förundersökning som inletts av polisen övertas av åklagare så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet, om saken inte är av enkel beskaffenhet. Åklagarinträdet har ägt rum någon timme efter det att Mo.K., Ma.K. och O.K. kommit att misstänkas och har alltså skett i överensstämmelse med detta. Enligt samma lagrum ska dock åklagaren också i annat fall överta ledningen av förundersökningen, när det är påkallat av särskilda skäl. Den aktuella förundersökningen avsåg ett mycket allvarligt brott och utredningen var komplex och involverade flertalet personer. Jag ställer mig mot bakgrund av detta tveksam till att polismyndigheten inte överlämnade ledningen av förundersökningen till åklagare i ett tidigare skede än vad som nu skedde.

Hämtning till förhör

Av utredningen framgår att polisen forcerade dörren till N.K:s hem med våld i samband med att åklagarens beslut att hämta honom till förhör verkställdes. N.K. misstänktes inte för något brott, utan skulle höras som vittne. Åtgärden motiverades med att detta rent polistaktiskt skulle vara till gagn för polisen eftersom man inte visste vad som fanns bakom dörren och att bevis annars kunde undanröjas.

Jag delar polismyndighetens uppfattning att utrymmet för att med våld bereda sig tillträde till ett vittnes bostad i samband med att denne ska hämtas till förhör är ytterst begränsat. Nyttan av en sådan åtgärd kan mycket sällan överväga det obehag och den skada åtgärden innebär. I likhet med polismyndigheten kan jag konstatera att det inte har redovisats några skäl som kan motivera våldsanvändningen när beslutet att hämta N.K. verkställdes. Polisinsatschefen Gerhard Sjölin måste därför kritiseras för beslutet att forcera dörren till N.K:s hem med våld.

Försvare

Av utredningen i ärendet framgår att ingen av de misstänkta hade tillgång till försvarare vid det första förhör som hölls med dem. Av förhørsprotokollen framgår att Mo.K. och O.K. medgav att förhöret hölls utan att försvarare närvarade, medan uppgifter om detta saknas när det gäller Ma.K. Varken av tillgänglig dokumentation eller av yttrandena till JO framgår att åklagaren tagit ställning till behovet av försvarare eller lämnat några direktiv till förhørsledarna i denna fråga.

En brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga. Oavsett den misstänktes inställning till brottsmisstankarna och till att hålla förhöret utan försvarare närvarande kan ett sådant förfarande äventyra den misstänktes rättssäkerhet. Att förhör genomförs utan försvarare kan också påverka förhörens bevisvärde, liksom förfarandets förenlighet med kravet på rättvis rättegång enligt Europakonventionen. JO har i tidigare beslut angett att förundersökningsledaren ska göra en egen bedömning av behovet av försvarare, oavsett vilken inställning den misstänkte har. (Se bl.a. JO 2011/12 s. 77, dnr 5493-2008, och JO 2013/14 s. 133, dnr 3577-2011)

De misstänkta var vid förhören anhållna, misstänkta för förberedelse till ett mycket allvarligt brott. Förhören var ingående och varade i över en timme. Chefsåklagaren Tomas Lindstrand kan inte undgå kritik för att han inte tagit ställning till behovet av försvarare vid dessa förhör. Enligt min mening borde de misstänkta haft tillgång till försvarare när de förhördes.

De aktuella frihetsberövandena har verkställts en tidig lördagsmorgon utanför jourdomstolarnas öppettid. Det inträffade illustrerar nödvändigheten av att det finns en faktisk tillgång till försvarare och att en offentlig försvarare kan förordnas även vid dessa tidpunkter, om det finns behov av att skyndsamt höra den misstänkte. Denna fråga kan endast lösas av rättsväsendets aktörer och av lagstiftaren. Med anledning av detta skickas en kopia av beslutet till Justitiedepartementet och till Sveriges advokatsamfund.